

22. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: підручник / Шульжук К. Ф. – К.: Вид. центр «Академія», 2004. – 366 с.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Харитоновна Д. Д., магистрант,
Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка, г. Київ

**СПОСОБЫ РЕАЛИЗАЦИИ КАТЕГОРИИ ПЕРЕСКАЗЫВАТЕЛЬНОЙ
МОДАЛЬНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ
(на матеріалі збірки оповідей «Нація» Марії Матиос)**

В статті аналізується категорія пересказувальної модальності як форма організації тексту. Способи реалізації пересказувальної модальності визначені на синтаксическому рівні. Дослідження виконано на матеріалі художественної прози Марії Матиос (збірка оповідей «Нація»).

Ключевые слова: *категорія модальності, текст, предикативність, ввідне слово, вставні конструкції, ідиостиль.*

Kharytonova D. D., Master Student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

**WAYS OF REALIZATION THE CATEGORY
OF TRANSFERRING MODALITY IN MODERN NOVEL
(Based on the collection of novels «Nation» by Maria Matios)**

The category of transferring modality is the focus of our attention. The modern point of view about it as the form of text organization is clearly described. The ways of its realization on the syntactical level are also clarified. The investigation is based on the literary prose by Maria Matios (the collection of novels «Nation»).

Keywords: *category of modality, text, predicativity, parenthesis, inserted clause, author's style.*

УДК 811.1

Чаус С. В., асп.,
НПУ ім. М. П. Драгоманова, м. Київ

**ЖАНР «ДОПИТ» В СУДОВОМУ ДИСКУРСІ
(НА МАТЕРІАЛІ НЮРНБЕРЗЬКОГО ПРОЦЕСУ)**

У статті описано жанр «судовий допит», на матеріалі Нюрнберзького процесу охарактеризовано жанрову організацію мовлення судового дискурсу. Розглянуто стратегії та тактики мовленнєвої взаємодії учасників судового допиту. Проаналізована мовна сторона жанру «судовий допит».

Ключові слова: мовленнєвий жанр, судовий допит, судовий процес, комунікант, комунікативні стратегії та тактики.

Судовий розгляд – це, по-суті, розмова, діалог, сукупність діалогів, основною формою якого є допит – опосередкована форма звернення зі своєю оповіддю до аудиторії [1. С.240]. У процесі соціальної взаємодії в судовому дискурсі важливу роль відіграє жанрова організація мовлення, що впливає на соціальну орієнтацію комунікантів. Цінність дослідження судового дискурсу у сфері лінгвістики полягає в тому, насамперед, що, маючи чітку регламентацію, учасники допиту розв’язують ряд завдань, пов’язаних з вибором стратегій мовленнєвої поведінки, яка в умовах змагальності процесу визначає особливі риси мовленнєвої взаємодії комунікантів. Жанр судового допиту привертав увагу вітчизняних і зарубіжних дослідників, в західній літературі досить докладно вивчалися різні аспекти мовної взаємодії учасників судового процесу в ході допиту. В юриспруденції допит являє собою процесуальну дію, яка полягає «в отриманні та фіксації у встановленому процесуальному порядку свідчень свідків, потерпілих, підозрюваних та обвинувачених про відомі для них факти, що мають значення для вірного вирішення справи» [6. С.133]. Судовий допит та його взаємодія з іншими жанрами судового дискурсу не отримали належного висвітлення у роботах з юрислінгвістики та жанрології.

Судовий допит є обов’язковим елементом судового процесу. Необхідність судового допиту обумовлена тими функціями, які він виконує в процесі здійснення правосуддя. Жанр допиту у великій мірі впливає на подальший розвиток судового процесу і його результат. Дослідник судової комунікації О. С. Олександров говорить про допит: «З цілковитою підставою можна сказати, що саме допити визначають рішення суду у справі» [1. С. 317].

Кожен учасник допиту виконує певну роль: юрист, який проводить допит, задає питання свідкові, свідок відповідає на них, інша сторона може відхилити питання, якщо воно не відповідає вимогам чинного законодавства (прим. у дослідженні – Устав Нюрнберзького процесу). На відміну від інших учасників допиту, чії функціональні обов’язки досить очевидні, роль і мовний внесок в допит судді заслуговують окремої уваги. Суддя може ставити питання свідку на будь-якому етапі допиту. Питання, які складають жанр судового допиту, мають не тільки тактичне, але й стратегічне значення для формування в судовому процесі судових фактів. За допомогою вміло поставлених питань особа, яка веде допит, може контролювати хід свідчень, корегувати, надавати власну версію справи від імені допитуваного. Саме через питання учасники судового процесу отримують нові уточнюючі свідчення.

Судді як адресанту належить головуюча позиція в мовленнєвому жанрі судового допиту, спрямована на досягнення комунікативної мети за допомогою використання ефективних комунікативних стратегій і тактик.

Головуючим для ведення судового допиту в Нюрнберзі був обраний член трибуналу від Великобританії лорд-суддя Джеффри Лоренс. Його репліки звучали англійською мовою, отже наша доповідь основана на англомовному матеріалі.

(1)THE PRESIDENT (Lord Justice Sir Geoffrey Lawrence): *I have three announcements to make.*

First, to avoid unnecessary translation, Defense Counsel shall indicate to the Prosecution the exact passages in all documents which they propose to use, in order that the Prosecution may have an opportunity to object to irrelevant passages.

Second, the Tribunal has received an application from Dr. Nelte, counsel for the Defendant Keitel...

Third, cases have arisen where one defendant has been giving leave to administer interrogatories to or obtain an affidavit from a witness who will be called to give oral evidence on behalf of another defendant. [10. Testimony of Karl Bodenschatz. 08.03.1946].

Даний фрагмент допиту німецького військового діяча та генерала авіації Карла Генриха Боденшатца (1890-1979), який виступив на Міжнародному військовому трибуналі в Нюрнберзі в ролі свідка захисту демонструє реалізацію суддею таких стратегій та тактик як: слідування регламенту судового процесу, обмеження, нагадування про обов'язки і забезпечення прав, дотримання норм поведінки, контроль змісту показань, уточнення та внесення корективів, визначення кола тем, вказівка на (не) правдивість показань, стимулювання висновків, прямий запит інформації, роз'яснення правових категорій, кваліфікація дій з точки зору права.

Роль судді в ході судового допиту не можна назвати основною, але мовленнєва участь судді в цьому жанрі досить значна за обсягом. Суддя є ініціатором мовленнєвого спілкування, йому належать репліки на початку судового процесу. Навіть короткі зауваження суддів чинять відчутний вплив на хід судового допиту, коректуючи мовну поведінку учасників, які проводять допит:

(2) THE PRESIDENT: *Stand up. Will you state your name?*

WITNESS: *Rudolf Franz Ferdinand Hoess. Did you wish to say something?*

(3) THE PRESIDENT: *Dr. Kauffman, will you kindly put questions to the witness?*

DR. KAUFFMAN: *Yes. [11. Testimony of Rudolf Hoess 15.04.1946].*

Допит на Нюрнберзькому процесі обов'язково проводився через перекладача та під стенограму. Гостро стояла проблема підбору перекладачів, яких обирали дуже ретельно та довго. Вперше на Нюрнберзькому процесі був застосований синхронний переклад. Будь-яке слово в суді могло вплинути на весь процес і, нерідко, вирішити долю обвинуваченого. Це розуміли і синхроністи, тому вони намагались забезпечити «граничну точність перекладу» [8. С.107]. З вагомих питань стенограма велась одночасно російською та німецькою мовами. Розшифрована німецька стенограма наступного дня надавалась для підпису допитуваному і, таким чином, ставала офіційним протоколом допиту, який мав силу судового доказу.

Основним мовленнєвим актом в допиті Нюрнберзького процесу є інтерrogатив. Суддя аналізує справу з різних точок зору та оперує двома видами питань:

1) **уточнюючі** – в ході всього допиту:

(4) SUZKEVER (Witness): *I must say that the mass extermination of the Jewish people in Vilna began at the moment when District Commissar Hans Fincks arrived... On 31 August, under the direction of District Commissar Hans Fincks and Muhrer...*

JUDGE: *Which year?*

SUZKEVER: *1941.*

JUDGE: *Go on [11].*

2) **контрольно-резюмуючі** – після допиту свідка обома сторонами [7. С.55].

(5) JUDGE: *Does any member of the defendants' counsel wish to ask any questions? No? Then the witness can retire.* [The witness left the stand][11].

Жанр судового допиту є складним комплексним жанром, де є декілька учасників, кожен з яких переслідує свої приватні цілі. У кожному окремому допиті беруть участь адвокати, свідок і суддя.

Допит підсудних на Міжнародному трибуналі свідчить про те, що всі обвинувачені на Нюрнберзькому процесі користувалися процесуальними гарантіями. За місяць до початку процесу кожному з них було вручено обвинувальний акт німецькою мовою, кожен обвинувачений мав захисника – німецького адвоката, в більшості випадків обраного за його волею. Деякі захисники були в минулому членами нацистської партії. Підсудні користувалися можливістю надавати пояснення Трибуналу, клопотати про виклик свідків та представлення документів, допитувати свідків обвинувачення, представляти докази у свій захист, виступати перед судом з останнім словом.

(6) THE PRESIDENT: *Perhaps the defendant could tell what the signature is.* [The document was shown to the defendant.]

SPEER: *I do not know the man. Yes, he must be one of the smaller officials in the offices of the Plenipotentiary for Labor, because I knew all the immediate associates of Sauckel personally no; I beg your pardon, the document comes from the Regierungsprasident in Koblenz, as I see here. Then it is an assistant in the Government District of Koblenz, whom of course I did not know.* [11. Testimony of Speer 21.06.1946].

Як бачимо, мовлення допитуваних чітке, організоване, не містить інверсій, повторів, слів емоційного забарвлення, характеризується формалізованістю висловлювань.

В Нюрнберзькому процесі судовий допит займає центральне місце під час судового слідства. Допит є багатоплановою та складною дією, яка логічно обумовлена парадигмою мовленнєвих жанрів в судовому дискурсі.

Кожна зі сторін судового процесу наполягає на своєму баченні подій, тому вмiле використання мовних засобів під час допитів є необхідною умовою відтворення об'єктивності картини. Мовна сторона жанру «судовий допит» виступає в сукупності з прагматичними характеристиками ситуацій мовної взаємодії судді з різними учасниками судового процесу. Ефективність допиту визначається поєднанням певних мовленнєвих актів з відповідним лексико-граматичним оформленням.

Ритуальність або церемоніальність судового допиту як стадії судового засідання зобов'язує комунікантів дотримуватись морально-етичних норм в залі судового засідання, а саме підтримувати загальну культуру судового процесу: культуру поведінки та культуру мовлення (не перешкоджати веденню суду, не говорити без дозволу, звертатись до суду “Your Honour” – «Ваша честь» і т. ін.), враховувати процесуальні норми, будувати свій виступ на основі загальноприйнятих виразів.

Учасники проведення судового допиту – суддя, захисник та обвинувач повинні продумати свою промову, щоб вона була чіткою, об'єктивною та доступною для сприйняття. Чіткість мовлення передбачає вживання слів у прямому значенні, використання професіоналізмів та кліше, відіменних та віддієслівних прикметників. Об'єктивність судового допиту досягається відсутністю суб'єктивних

переконань учасників процесу та униканням оціночної лексики, використанням безособових речень.

(7) THE PRESIDENT: *The Tribunal has made an order with respect to futher proceedings on the charge against organizations and the applications of members thereof. I do not propose to read that order, but the order will be posted on the Defense Counsels information board and will be communicated to them and to the Prosecution.* [10. Testimony of Albert Kesserling 13.03.1946].

Мова захисту характеризується емоційністю, експресивністю, більш формальною і змістовною нерегламентованістю. Доступність полягає в використанні зрозумілих та близьких допитуваному засобів.

(8) DR. LATERNSEER: *I have an objection. I object to the earlier and to this present question put to the witness, because they are irrelevant, and secondly because they do not refer to facts but opinions. The witness is here to testify to facts.* [10. Testimony of Albert Kesserling 13.03.1946].

На лексичному рівні відмічається використання: 1) лексики, яка містить звернення до учасників судового процесу: Mr. President, Your Honour, Tribunal; 2) іменників, що називають учасників судового допиту: President, Defense Counsel, Prosecution, Defendant, Witness; 3) слів, що містять сему «процес»: process, proceeding; 4) лексики, яка включає юридичну термінологію: accuse, cross-examine, sentence.

Морфологічний рівень представлений 1) формами дієслів у мовленнєвих фразах “you are testified”, “do you find”, “you assume responsibility for” і презентують інформацію як факт, який не підлягає обговоренню; 2) модальна конструкція “must say” приписує свідкові певні обов’язки; 3) за допомогою імперативів “stand up”, “will you state your name”, “will you repeat”, “will you sit down”, “will you remember” суддя дає послідовні інструкції. В іншій ситуації суддя привертає увагу свідка, коли той відволікається, додатковою імперативною конструкцією: THE PRESIDENT: *Now, a question concerning you personally. From whom did you received your orders for the liquidation of the Jews and so forth? And in what form?;* 4) використання модальних дієслів “may” та “can”, які пом’якшують зобов’язання, роблячи їх менш категоричними: DR. STANMER: *May the witness continue, Mr. President.* [10. Testimony of Hermann Goering 22.03 1946].

На синтаксичному рівні стандартна, повторювана структура судового допиту Нюрнберзького процесу сприяє використанню: 1) готових мовленнєвих формул: “I ask to have your attention called to...”, “did you wish to say something?”, “what was your question about?”, “you cannot answer for the cross-examination”, “do you wish to re-examine?”, “the Tribunal will adjourn”;

2) Прийоми закріплення дій словами: «Хотел бы подчеркнуть», «Напоминаю вам», «Продолжаем судебное заседание», «Обращаю ваше внимание», «Заканчиваю этим цитату», що виконує важливу прагматичну функцію зміни ролі говорячий/слухаючий, а також є засобом привернення уваги до викладеної інформації.

Судовий допит не є ізольованим жанром. Він являє собою одну з ланок судового розгляду і пов’язаний з іншими жанрами, які можуть впливати на зміст судового допиту або, навпаки, визначатися цим змістом. Якщо говорити про жанри, що

передують судовому допиту хронологічно, то допит під час досудового слідства перегується із допитом судовим.

Учасники судового дискурсу Нюрнберзького процесу застосовують різні комунікативні стратегії та тактики: обвинувачення, захисту, самозахисту.

Комунікативними тактиками стратегії обвинувачення є: негативна характеристика підсудного, констатація фактів, які доводять винуватість підсудного, дискретизація показань свідків захисту, підсудного і доводів адвокату, перебільшення тяжкості скоєного злочину, тактика цитування. Комунікативні тактики стратегії захисту: позитивна характеристика підсудного, повне або часткове заперечення вини, дискредитація свідчень сторони обвинувачення, пом'якшення тяжкості скоєного злочину, тактика цитування.

Перераховані тактики орієнтовані на допомогу учасникам допиту у створенні мовних виступів, які відповідають інституційним нормам, а також на регулювання взаємодії між учасниками допиту.

Таким чином, допит у Нюрнберзькому процесі є реалізацією мовленнєвого жанру «судовий допит».

Перспективною виглядає можливість більш детального дослідження інших складових судового дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александров А. С. Введение в судебную лингвистику. — Нижний Новгород: Нижегородская правовая академия, 2003. — 420 с.
2. Дубровская, Т. В. Судебный дискурс : Речевое поведение судьи: автореф. дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Татьяна Викторовна Дубровская. — Саратов, 2010. — 40 с.
3. Звягинцев А. Г. Нюрнбергский набат. Репортаж из прошлого, обращение к будущему / А. Г. Звягинцев. — М.: ОЛМА Медиа Групп, 2006.
4. Звягинцев, А. Г. Нюрнбергский процесс. Без грифа « Совершенно секретно». — М. 2010. — 54 с.
5. Ивакина, Н. Н. Профессиональная речь юриста : учеб. пособие. — М. : Норма, 2008. — 448 с.
6. Иссерс, О. С. Коммуникативные стратеги и тактики русской речи / Оксана Сергеевна Иссерс. — М. : КомКнига, 2006. — 288 с.
7. Красовская О. В. Судебная коммуникация.- Киев: Реферат, 2007, с.55.
8. Ступникова Т. С. Ничего кроме правды. Нюрнбергский процесс. Воспоминания переводчика. — 2-е изд. / Т. С. Ступникова. М. : Возвращение, 2003. — С. 107.
9. Энциклопедия Третьего рейха [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://royallib.com/book/voropaev_serгей/entsiklopediya_tretego_reyha.html.
10. Documents from Yale University's Avalon Project. Vol.9 [Электронный ресурс]. — Режим доступа: http://www.avalon.law.yale.edu/subject_menus/imt.asp.
11. Nuremberg Trial, Famous World Trials [Электронный ресурс]. — Режим доступа:<http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/nuremberg/nuremberg.htm>.

Дата надходження рукопису 09.10.2014 р.

Чаус С. В., асп.,
НПУ имени Н. П. Драгоманова, г. Киев

**ЖАНР «ДОПРОС» В СУДЕБНОМ ДИСКУРСЕ
(НА МАТЕРИАЛЕ НЮРНБЕРГСКОГО ПРОЦЕССА)**

В статье описан жанр «судебный допрос», на основе материала Нюрнбергского процесса охарактеризована жанровая организация речи судебного дискурса. Рассмотрены стратегии и тактики речевого взаимодействия участников судебного процесса. Проанализована языковая сторона жанра «судебный допрос».

Ключевые слова: речевой жанр, судебный допрос, судебный процесс, коммуникант, коммуникативные стратегии и тактики.

Chaus S. V., PhD Student,
National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv

**GENRE “INTERROGATION” AT JUDICIAL DISCOURSE
(ON NUREMBERG TRIAL MATERIAL)**

The article describes “judicial interrogation” genre, characterizes genre-organizing language of judicial discourse on Nuremberg Trial base. Language strategies and tactics of trial participants are considered. Linguistic aspects of “judicial interrogation” genre are analyzed.

Keywords: speech genre, interrogation, trial, communicant, communicative strategies and tactics.

УДК 81'1:[165.194::316.752]

Черненко Г. А., к.філол.н., н.с.,
Інститут філології КНУ імені Т. Шевченка, м. Київ

**ЦІННІСНИЙ ТЕЗАУРУС
У ДОСЛІДЖЕННЯХ З АКСІОЛОГІЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ**

Статтю присвячено проблемі створення ціннісного тезауруса. Автор розглядає труднощі, з якими стикаються дослідники аксіології під час каталогізації ціннісних концептів. Запропоновано основні принципи укладання такого тезауруса для лінгвістичних студій. Наведено аргументи на користь використання ціннісних систем, які вже знайшли широке застосування в соціологічних працях.

Ключові слова: аксіологічні дослідження, ціннісний концепт, аксіологічний тезаурус.